

BANSKA KRAJINA U DJELIMA SVEĆENIKA JOSIPA MARIĆA (1807.–1883.) I PAVLA LEBERA (1844.–1919.)

Ivica GOLEC, Zagreb

U radu je prikazan doprinos na književnom i povijesnom polju dvojice svećenika čija su djela pisana u različitim oblicima i nastajala u različitim vremenskim razdobljima, a svojom tematikom neposredno ili posredno pružaju saznanja i daju dobar uvid u raznorodne segmente društvenog života banskih krajišnika i Banske krajine, kao specifičnoga teritorijalnog dijela Hrvatsko-slavonske vojne krajine. Riječ je o prethodniku ilirizma i jednom od preporoditelja Josipu Mariću i Pavlu Leberu, povjesničaru i pučkom piscu, čija djela nastaju nakon obnove parlamentarizma u Hrvatskoj (1861.) i razdoblju ponovnog aktualiziranja ukidanja Vojne krajine i njezina konačna razvojačenja 1881. godine. Rad je pisan na temelju objavljenih i neobjavljenih izvora, arhivske građe, župnih spomenica, relevantne literature i tiska. Autor je u radu analizirao više radova tih svećenika i pružio pokazatelje njihova značenja za istraživače kulturne, crkvene i krajiške povijesti Banovine.

KLJUČNE RIJEČI: *Hrvatsko-slavonska vojna krajina, Banska krajina, Banovina, svećenici, književnost, crkvena povijest.*

Uvod

Životne paralele pokatkat stvaraju cjeline i od ljudi koji su djelovali u različitim prilikama i sredinama. Često se događa da i ne znajući jedan za drugoga nekom čudnom igrom sudbine rade na istoj ideji i nesvjesno ispunjavaju u krajnjoj konzekvenciji isti zadatak. Tako se dogodilo i s dvojicom banovinskih svećenika, hrvatskih domoljuba koji su u različito vrijeme neovisno jedan o drugome radili uvelike na istome nacionalnom projektu, a da se osobno nisu možda niti poznavali. Nije čak ni bitno što ni kronološki nisu baš u istoj fazi. Važna je osnovna ideja, koju ćemo ovom prigodom analizirati u njihovim radovima. Zato, prije usporedbe njihovih ergografija, njihovih djela kojima su zadužili svoj uži, banovinski zavičaj, recimo koju riječ o njihovim životopisima, osnovnim životopisnim odrednicama.

Počnimo s Josipom Marićem, prethodnikom ilirizma krajem 20-ih godina 19. stoljeća, potom jednim od najbližih Gajevih suradnika i njegovim »pouzdanikom« u Vojnoj krajini,¹ koji »graničarski« govori, a pjeva hrvatski,² i najnarodniji³ je pjesnik svoga vremena. Rođen je 11. svibnja 1807. u Kostajnici, jednom od središnjih mjesta Banske krajine,⁴ koja se tijekom svoje burne prošlosti nalazila u sastavu Osmanskog Carstva, Francuskog Carstva i Habsburške Monarhije. U vrijeme njegova rođenja, taj gradić na Uni, stoljetnoj razdjelnici između Turskog i Austrijskog Carstva, ponovno dobiva položaj vojnog komuniteta, odnosno povlaštenoga krajiškoga grada,⁵ a Kostajnica je i sjedište Kostajničke kapetanije, kao jedne od dvanaest satnija Druge banske pukovnije sa sjedištem u Petrinji.⁶ Odgojen u siromašnoj graničarskoj obitelji od oca Emerika i majke Lucije rođ. Čubaković,⁷ Marić 1814. godine započinje svoje osnovno školovanje i ubrzo zadobiva naklonost onodobnih učitelja franjevaca, koji su vodili tamošnju trivijalnu školu.⁸ Njegova darovitost, marljivost, poslušnost i siromaštvo svakako su utjecali na franjevce da mu pridaju naglašeniju pozornost, posebice kada su u njemu prepoznali sposobnost memoriranja i učenja pjesama naizust. Osim obvezatnog učenja osnova njemačke književnosti, kostajnički učenici, ako je suditi po Mariću, ponajviše su bili zainteresirani za pjesništvo južnoslavenskih, odnosno hrvatskih autora (primjerice Andrije Kačića Miošića, Tituša Brezovačkog, Matije Antuna Relkovića i dr.). Mogli bismo povjerovati da su se zauzimanjem i brigom Marićevih učitelja neka djela spomenutih pisaca na određeno vrijeme našla i u Marićevu domu, a tu ponajprije mislimo na Kačićev *Razgovor ugodni naroda slovinskoga*. Upravo pri završetku osnovnog školovanja Mariću umiru roditelji. Sve više ga nalazimo u društvu kostajničkih trgovaca s kojima putuje po sajmovima diljem Banske krajine, ali i civilne Hrvatske. Tako se sredinom 1818. godine našao na desnoj obali Kupe u vojnom Sisku, poznatome lađarskom središtu Banovine.⁹ Susret sa sisačkim lađarima promijenio je, ali i preusmjerio daljnji životni tijek mladog Kostajničanina. O tome Josip Eugen Tomić u *Narodnim novinama* 1906. piše: »Pokojni kanonik zagrebački pjesnik hrvatski Josip Marić

¹ Josip HORVAT, *Ljudevit Gaj – njegov život, njegovo doba*, Zagreb, 1975., 209.

² Velimir DEŽELIĆ, »Pisma pisana Dru. Ljudevitu Gaju i neki njegovi sastavci (1828.–1850.)«, u: *Građa za povijest književnosti hrvatske*, knjiga 6, Zagreb, 1909., XX.

³ *Vienac*, 2, 1870., 393.

⁴ Banska krajina, kao specifičan dio Hrvatsko-slavonske vojne krajine prostirala se na prostoru između Une i Kupe, području koje je kasnije prozvano Banovinom, odnosno Banijom. Od sredine 18. stoljeća podijeljena je i na dvije pukovnije. Prva je imala sjedište u Kostajnici, a nakon izlaska Petrinje iz Varaždinskoga generalata i njezina ponovnog uključivanja u Bansku krajinu, 1753. sjedište je pukovnije preneseno u Petrinju. Obje pukovnije bile su podređene vojnim vlastima Generalkomande, čije je sjedište do 1776. u Varaždinu, a potom u Zagrebu, gdje pod nazivom Banska generalkomanda djeluje samostalno sve do 1783. godine. Otada djeluje kao Varaždinsko-Banska, onda opet samo Banska, od 1823. Bansko-Karlovačko-Varaždinska i sl.

⁵ Usp. o tome više u: Ivica GOLEC, »Kostajnica kao vojni komunitet (1777.–1871.)«, u: *Hrvatska Kostajnica (1240.–2000.)*, Zbornik, Hrvatska Kostajnica, 2002., 163–168.

⁶ U Drugoj banskoj pukovniji, koja je kao i sve ostale krajiške pukovnije imala 12 satnija, organizirane su sljedeće satnije: Rujevačka br. 1., Dvorska br. 2., Zrinska br. 3., Ometička br. 4., Jabukovačka br. 5., Petrinjska br. 6., Gradiška br. 7., Drljačka br. 8., Hrastovička br. 9., Kostajnička br. 10., Dubička br. 11. i Jasenovačka br. 12.

⁷ HDA – Matice rođenih župa Kostajnica 1793.–1836., knjiga br. 498.

⁸ Ivica GOLEC, »Osnivanje i rad prvih škola u vojnom komunitetu Kostajnica (1777.–1871.)«, u: *Hrvatska Kostajnica (1240.–2000.)*, Zbornik, Hrvatska Kostajnica, 2002., 179–193.

⁹ Josip Eugen TOMIĆ, »Iz života biskupa Alagovića«, u: *Narodne novine*, 72 (1906.), 116 (17. 5. 1906.), str. 1–2.

pripovijedao mi je jednu zgodu iz vlastitog života. Marić je kao dječak od 9 godina s hrvatskim ladjarima od Siska odplovio Kupom i Savom put Ugarske. Uzeli su ga naši hajoši, ali uz uvjet da im čita u dokolici Kačića kojega je Marić od neprestana čitanja kod kuće u Kostajnici gotovo na izust znao. Negdje na dunavskoj obali iskrcaju ladjari Marića na kopno i on obijajući tuđe pragove dodje u Segedin. Tu stupi Marić u gimnaziju kod Piarišta i kao djak svrši s odličnim uspjehom sve razrede gimnazije i filozofiju. Kad je bio s tim gotov morao je misliti na to da odabere daljnje nauke koje će mu osigurati egzistenciju. Rieši se da će u popove i to u rodnoj biskupiji zagrebačkoj pa tako za nekoliko godina 'per pedes apostolorum' i uz milodare župnika i vlastela dođe u Zagreb gdje je odlučio osobno se predstaviti biskupu¹⁰ i zamoliti ga, da ga primi u svoje sjemenište ...»¹¹

Domišljati dvadesettrogodišnji Banovac, koji je tijekom školovanja i boravka u Segedinu i Subotici (1818.–1830.) dobro savladao latinski, njemački i mađarski jezik, prigodom susreta s biskupom u proljeće 1830. pročitao je već unaprijed pripremljenu pjesmu u njegovu čast, koju je napisao na mađarskom jeziku,¹² i koja je nakon biskupove pohvale iste godine tiskana. O tom zanimljivom događaju Tomić piše: »*Da mu taj korak sigurnije uspije spjeva on magjarskim jezikom pjesmu u slavu Alagoviću, držeći da će tim biskupu kao rođenu tobož Magjaru vanredno ugoditi. Što je smislio to je i učinio. Ode u biskupov dvor, gdje ga puste pred biskupa. Marić oslovi biskupa latinski i umoli ga, da bude primljen u sjemenište, pa mu na koncu pozdravne ovacije predade magjarsku svoju pjesmu. Biskupu se svidjeo taj originalni mladićev postupak. Pjesma ne bijaše loša, a čini se, da se je biskupu svidjela. Ako si ju sam spjevao, reče biskup na pol ozbiljno na pol u šali, onda ima u tebe dara. Hvala ti! Nu reci mi sada nisi li imao nikoga koji bi te meni preporučio. Ti znaš, da je danas velika navala mladića u seminarije. Nemam nikoga Vaša ekselencija! Odgovori otvoreno mladi Marić. Ja sam sirota bez otca i matere, pa se nadam da me to najviše preporuča visokoj Vašoj milosti. Biskupa osvoji taj iskreni odgovor smionoga ducmastog mladića. **Fides tua te salvum faciet** reče mu. Ja te primam u sjemenište ... Tako je Marić postigao sam sobom nešto, što mnogi ni uz velike protekcije nisu mogli postići.*»¹³ Tonzuru je primio 15. prosinca 1830., a za svećenika ga je zaređio, kao već poznatog preporodnog pjesnika, 18. kolovoza 1833. upravo biskup Alagović, istoga dana kada su za svećenike zaređeni poznati ilirci Pavao Štos, Josip Kundek, Andrija Stipić i dr.¹⁴ Preporodne ideje na području Banske krajine Marić je neumorno promicao kao duhovni pomoćnik u Sunji i Viduševcu (1833.–1838.) te kao kapelan i župnik župe sv. Ilije u Maji od 1838. godine. Od 1852. upravitelj je župe sv. Stjepana u Novoj Gradiški, 1859. vicearhiđakon novogradiškog kotara, zagrebački kanonik od 1860., dubički arhiđakon postao je 1867.,

¹⁰ Zagrebački biskup Aleksandar Alagović (Malženice kod Trnave, Slovačka, 30. prosinca 1760. – Zagreb, 18. ožujka 1837.). Potječe iz hrvatske plemićke obitelji koja se pred Turcima sklonila iz Slavonije u Slovačku. Za zagrebačkog biskupa imenovan je 1829., a papa Pio VIII. potvrdio ga je 1830. godine. Djelovao je u javnom životu Zagreba i Hrvatske. (Usp. o njemu opširnije, Nikola ŽIC, *Aleksandar Alagović biskup zagrebački osnivač požeškog orfantrofija*, Požeška kolegija, Sl. Požega, 1935., 22–23.)

¹¹ J. E. TOMIĆ, *nav. dj.*

¹² Prema Nikoli Žicu, izvornik ove prigodnice ispjevana biskupu Alagoviću glasio je: *Kégyelmés méltóságos és jó tisztelendő Alagović Sándor ur ő excellentiajának Zágrábi püspöknek... st. Jakab háva 25-kén történt beiktatása alkalmával mely Tisztelettel ajánlja Marić Josef bölcsekedes II ik evi Halgátoja*, Zagreb, 1830.

¹³ J. E. TOMIĆ, *nav. dj.*

¹⁴ Stjepan ORTNER, *Život i rad Pavla Stoosa hrvatskog pjesnika i svećenika*, Zagreb, 1907., XI.

opat Sv. Lamberta de Vasárhellyja 1870., katedralni arhidakon 1879., a čazmanski prepošt (prepozit) postao je 15. listopada 1880. godine.¹⁵ Od 6. kolovoza 1862. do 1864. obavljao je dužnost dijecezanskoga školskog nadzornika Zagrebačke nadbiskupije i bio predsjednik županijskoga školskog odbora,¹⁶ gdje se zauzimao za preuređenje hrvatskog školstva. Umro je u Zagrebu 30. travnja 1883. u kuriji br. 19. a prigodom njegove smrti u memorijalu je upisano »*Immortalis memoriae Bani Jellačić erat familiaris, insignem in eo subinactus Petronum et Amicum*« (Mem 140.).¹⁷ Župnoj crkvi u Kostajnici oporučno je ostavio 500 for., rođacima 400 for., a univerzalni baštinik bila je katedralna crkva u Zagrebu. Prigodom Marićeve smrti nije bilo zapaženijih nekrologa, osim onog u *Katoličkom listu* br. 144. od 1883. godine. Pjesmom, kako i dolikuje, na dan ukopa, sjetio ga se njegov sudrug i preporoditelj Ivan Trnski, koji u zadnjoj kitici piše:

»Putujućem u mir Mirogoju
Ban sa bielca na banskom si trgu
Sabljom maše posljednji ti pozdrav,
Krajišnička eto puče puška
U čast tebi častnu pokojniku,
Majski drug tvoj, haran spominjalac
I Hrvatstva i tvojih vrlina
Bratske pažnje, vesele ti duše,
Gudalom ti eto napuštenim
Gudi sjetno, tužaljku ti slaže,
Dužnik slavi uspomenu tvoju!«¹⁸

Već smo spomenuli da su korisne podatke o preporodnim gibanjima u Vojnoj krajini, o životu krajišnika, njihovim običajima i ostalim segmentima društvenog života u Banskoj krajini u svojim radovima ostavili i drugi svećenici koji su rođeni na tim krajiškim prostorima,¹⁹ ili su tek kraće ili dulje vrijeme službovali u pojedinim mjestima Banovine. U preporodno doba ponajviše je to bilo izražavano kroz stihotvorstvo, a nakon revolucionarne 1848., posebice nakon 1861., slomom apsolutizma, obnovom parlamentarizma i ponovnog aktualiziranja ukidanja Vojne krajine i njezina vraćanja pod hrvatski suverenitet, književno-povijesne radove svećenika, u kojima važno mjesto zauzimaju teme iz života banskih

¹⁵ Rudolf STROHAL, »Marić Josip«, u: *Znameniti i zaslužni Hrvati te pomena vrijedna lica u hrvatskoj povijesti od 925.–1925.*, Zagreb, 1925., 174.

¹⁶ Antun CUVAJ, *Građa za povijest školstva kraljevina Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas*, Zagreb, 1908., 2, 732.

¹⁷ OA-OF (Iz ostavštine pok. istraživača bansko-krajiške prošlosti Matije Filjaka).

¹⁸ Ivan TRNSKI, »Uspomeni Josipa Marića«, u: *Pozor*, 13 (1883.), 100, 2.

¹⁹ Između ostalih treba spomenuti i pravoslavnog paroha Nikolu Begovića (1821.–1895.), koji je u *Nevenu* za 1856. objavio stručno-popularni članak »Banska krajina«. Članak je većim dijelom pisan na temelju povijesnih radova iz 18. i prve polovine 19. stoljeća. Unatoč dosta realnom pokazivanju stanja glede nastanka i razvoja Banske krajine, moramo primijetiti da se njegova, inače povjesničarima poznata velikosrpska nastojanja osjećaju i u ovom radu. Primjerice, nekritički tvrdi da je Banska krajina u prvoj polovini 17. stoljeća naseljena »čistim ovejanim Srbinom« i pritom kritizira Ivana Kukuljevića i druge povjesničare što te doseljenike, krajišnike nazivaju: *Uskoci, Vlasi, Iliri i Raci*.

krajišnika, možemo pratiti i vrednovati u spomenicama župa, romansiranim pripovijetkama s temama iz prošlosti te ostalim stručnim i znanstveno-povijesnim radovima.

Visoko mjesto na ljestvici svećenika koji javno djeluju u drugoj polovini 19. stoljeća nedvojbeno zauzima Pavao Leber, »uzoran svećenik, veliki dobrotvor, narodni prosvjetitelj, povjesničar i pučki pisac«.²⁰ Rođen je 8. prosinca 1844. u Glini, stožernom središtu Prve banske pukovnije,²¹ mjestu gdje su u prvim godinama njegova života već odzvanjali zvuci *Lijepa naše*,²² a preporodnu iskru koja se širila iz civilne Hrvatske po Banovini, unatoč krutom krajiškom ozračju, rasplamsavali su pukovnik Josip Jelačić,²³ krajiški upravni časnici Ivan Trnski,²⁴ Mojsije Baltić,²⁵ kadet Josip Runjanin, svećenici Josip Marić, Josip Akšamović²⁶ i dr. Leberov otac Ivan bio je maltar na glinskome mostu i gostioničar, a majka Barbara rođ. Kraker bila je domaćica. Pučku školu završio je u Glini, nižu gimnaziju u Požegi, a višu gimnaziju i bogosloviju u Zagrebu. Za svećenika je bio zaređen 27. srpnja 1869., a potom, prema vlastitom iskazu, piše Leber: »... bio sam najprije kapelan u Kostajnici (1. 10. 1869.–25. 11. 1869.), a onda kapelan i kateheta u Petrinji od 25. 11. 1869. – 28. 5. 1871. Za administratora u Maju određen, bio sam ondje od 28. 5. 1871. – 8. 12. 1872. kano administrator a tad kao župnik od 8. 12. 1884. Što sam ondje po crkvu i župu učinio, pripovijeda *Spomenica župe Majske*. Imenovan 17. 11. 1884. za župnika Glinskoga otišao sam iz Maje 8. 12. 1884. Rastanak iz Maje bio je srdačan, a i dolazak istoga dana u Glinu. Župljani Maj-

²⁰ Mijo DUKIĆ, *Glina i okolica*, Glina, 1980., 162.

²¹ Prva banska pukovnija utemeljena je 1845./6. sa sjedištem u Glini, iste godine kada je ustrojena i Druga banska pukovnija sa sjedištem u Kostajnici, a od 1853. sa sjedištem u Petrinji. Dakle, Banska je krajina već od tada bila podijeljena na dvije pukovnije, odnosno regimente. Budući da je ovdje riječ o području pukovnije koja ima sjedište u Glini, treba spomenuti i satnije koje su ulazile u sastav te pukovnije: Čemernička, Vranovinska, Glinska, Majska, Klasnička, Malogradačka, Kraljevačka, Gorska, Stankovačka, Bovička, Lasinjska i Vrginmošćanska.

²² Najvjerojatnije ju je uglazbio Josip Runjanin (1821.–1878.), onodobni kadet Prve banske pukovnije u Glini, na tekst pjesme *Horvatska domovina* Antuna Mihanovića. Neki misle da je *Lijepu našu* skladao onodobni kapelnik pukovnijske glazbe u Glini Josip Wendl. Nesporno je da su je časnici i poznatiji građani pjevali u Glini već tijekom 1846. dakle gotovo 50 godina prije njezina proglašenja hrvatskom himnom (1891.). (Usp. o tome, *Pjevački vjesnik*, 6 (1910.), 10, 108-109; Milan BABIĆ, »U Glini je prvi put 1846. g. odjeknula hrvatska himna«, *Jutarnji list*, 29 (1939.), 10029, 12.

²³ Josip Jelačić, glinski pukovnik, hrvatski ban (1801.–1859.). Od 1841. potpukovnik, a od 1842. pukovnik Druge banske pukovnije sa sjedištem u Glini. Pristaša hrvatskoga narodnog preporoda, suradnik Gajeve *Danice*, prijatelj svećenika Josipa Marića i prevoditelj nekih njegovih pjesama na njemački jezik. U vrijeme službovanja u Glini pisao pjesme i bio prvi predsjednik glinske podružnice Hrvatsko-slavonskog gospodarskog društva iz Zagreba (1843.). U Glini djelovao do izbora za hrvatskog bana u ožujku 1848. godine.

²⁴ Ivan Trnski, krajiški časnik, književnik (1819.–1910.). Na području Banske krajine službovao je od 1831. i to prvo kao krajiški upravni vježbenik u stožeru Druge banske pukovnije sa sjedištem u Petrinji. Od 1842. pa do prosinca 1846. radio je u stožeru Prve banske pukovnije sa sjedištem u Glini te satnijama u Gorama i Maji. U Maji se 1846. gotovo svakodnevno, prema vlastitom priznanju, družio sa župnikom Josipom Marićem i tijekom 1848. zajedno s njim predvodio onodobni »ilirski krug« u Glini. U Glini je napisao više prigodnih pjesama i budnica.

²⁵ Mojsije Baltić, krajiški upravni časnik i gospodarski stručnjak (Gora kod Petrinje, 19. veljače 1804. – Zagreb, 21. listopada 1879.). Godine 1827. na školovanju u Grazu upoznaje Lj. Gaja. Od 1835. djeluje na području Druge banske pukovnije koja je imala sjedište u Petrinji. Širi ilirske ideje, surađuje s pukovnikom Jelačićem, Trnskim i dr. Od 1848. živi i radi u Zagrebu.

²⁶ Josip Akšamović, svećenik (Ferićanci, 11. veljače 1818. – Dubranec, 5. studenoga 1877.). Za svećenika zaređen 1842. godine. Od 1845. bio duhovni pomoćnik župe sv. Lovre u Petrinji, a kao vojni kapelan s postrojbama Druge banske pukovnije otputovao je na bojište u Italiju, gdje je proveo gotovo dvije godine i bio odlikovan odličjem zlatnog križa »za pobožne zasluge«. Nakon povratka s ratišta bio kapelan i župnik u Viduševcu kraj Gline, a od 1861. župnik u župi Dubranec.

ski proveli su me kolih do Gline a Glinjani s kolima došli u Maju, te iz župnog stana glinskog išlo se je u procesiji u župnu crkvu, gdje sam misu služio i propovijed rekao ... Sastavio sam god. 1885. novi *Status animarum*, a god. 1889. *Spomenicu župe glinske*, u koju sam uložio mnogo truda i vremena.«²⁷ Godine 1895. imenovan je zagrebačkim kanonikom, postaje katedralni župnik i proarhidaikon (1896.–1902.). Godine 1902. imenovan je komorničkim arhidaikom, 1910. opatom B. D. Marije *de campo zagrabiensi*, 1911. katedralnim arhidaikom, 1914. izabrao ga je Kaptol za prokantora, a 4. ožujka 1915. imenovan je lektorom. Od 1910. do 1915. predsjednik je centralnog povjerenstva za umirovljenje svećenika, a od 19. lipnja 1906. do 1. studenoga 1911. predsjednik Književnog društva sv. Jeronima, u »kom si je stekao velikih zaluga oko povećanja društvenih članova, utemeljio podjedno zakladu od 5000 for. u korist toga društva«²⁸ Glavna odlika njegova predsjedništva bila je ta što je on sa svojim »društvom živio kao što loza živi sa svojim grozdom ... u jednoj uskoj zajednici«²⁹ Umro je u Zagrebu 13. studenoga 1919. Ostavio je više od 100 raznorodnih priloga i 4 knjige. Gotovo da i nema rada u kojem posebno ili barem djelomice ne piše o pojavama iz krajiške prošlosti, današnje Banovine. Radovi su mu razasuti po mnogobrojnim časopisima, novinama, kalendarima i župnim spomenicama. Do danas nisu vrednovani, postoji tek djelomična bibliografija njegovih radova,³⁰ a o njemu kao zapaženom piscu Banovine pisano je rijetko i nedostavno. Osim prigodnog članka Ferde Rožića, objavljenog u kalendaru *Danica* 1913. godine, kraćih nekrologa u povodu njegove smrti i nešto opširnijeg životopisa Mije Dukića³¹, svećenik i pisac povijesnih crtica Banske krajine Pavao Leber prešućen je u našim leksikografskim izdanjima i biografskim leksikonima, osim dobrog članka u *Hrvatskom leksikonu pisaca* (Zagreb, 2000., str. 451–452). Vjerujemo da će i ta nepravda biti uskoro ispravljena u jednom od sljedećih tomova *Hrvatskoga biografskog leksikona* što ga izdaje Leksikografski zavod »Miroslav Krleža« u Zagrebu.

Za razliku od Lebera, svećenik i pjesnik Marić tek je nešto bolje prošao. Dobio je mjesto, iako skromno, s dosta neprovjerenih i nepouzdanih podataka, u znamenitom Wurzbachovu leksikonu, u spomenknjizi *Znameniti i zaslužni Hrvati 925.-1925.* i *Leksikonu pisaca Jugoslavije*.³² U hrvatskim enciklopedijama i leksikonima prešućen je kao i Leber. Stoga ovim radom tek djelomice ispravljamo nepravdu prema tim svećenicima.

1. Josip Marić – preporodni pisac Banske krajine

U zadnjim godinama gimnazijskog školovanja u Segedinu i Subotici, Marić je dobro obaviješten ne samo o onome što se događa u njegovoj rodnoj Kostajnici i Banovini nego i

²⁷ Pajo LEBER, »Župa Glinska od godine 1800. do godine 1896.«, u: *Spomenica župa Maja, Viduševac, Glina, Mala Solina* (uredio Juraj Jerenić, župnik), Glina, 1998., 511.

²⁸ OA-OF.

²⁹ Ferdo ROŽIĆ, »Pavlu Leberu«, u: *Danica*, koledar za godinu 1913. u Zagrebu 1912., 194.

³⁰ Stjepan BIČANIĆ, »Povijest književnog društva sv. Jeronima«, u: *Vjesnik Književnog društva sv. Jeronima*, god. IV., Zagreb, 1917., br. 4–5., 92–106.

³¹ Mijo DUKIĆ, *nav. dj.*, 161–164.

³² Usp. o tome: Constantin von WURZBACH, *Biographisches Lexikon...*, Wien, 1867., 16, 443; R. STROHAL, »Marić Josip«, u: *Znameniti i zaslužni Hrvati 925.-1925.*, Zagreb, 1925., 174; M. i V. ŽIVANČEVIĆ, »Marić Josip«, u: *Leksikon pisaca Jugoslavije*, Novi Sad, 1997., 4, 104–105.

o preporodnim nastojanjima u civilnoj Hrvatskoj, ponajprije u Zagrebu, njezinu kulturnom središtu. Kao gimnazijalac pozorno prati razmišljanja onodobnih prvaka hrvatskoga narodnog preporoda: Tome Mikloušića, Ignaca Kristijanovića i Ljudevita Gaja. Budući da u to vrijeme još nema potpunog suglasja o smjeru preporodnih kretanja, ponajprije glede jezične reforme, Marić je neodlučan i nema čvrsto stajalište kome se u tom trenutku prikloniti. Stoga je i njegov književni rad, odnosno stihotvorstvo u književnom smislu, sve do 1831./2. obilježen dvojama i nedoumicama koje je na svojevrsan način nastojao ravnomojerno prevladati. Pozornom analizom njegovih pjesama stječe se dojam da je u toj neodlučnosti htio udovoljiti zagovornicima kajkavštine i štokavštine, iako ga većina književnih povjesničara do 1831. svrstava među pristaše Mikloušića i Kristijanovića, a tek potom Gaja. Budući da je više od jednog desetljeća živio u Mađarskoj, pjesme je pisao i na mađarskom jeziku, ali se »nije odnarodio«³³, kao što primjećuje Nikola Žic, već je kasnije »pristao uz Gaja i pjevao pjesme na hrvatskom jeziku«. Prvu pjesmu koja se znatnim dijelom odnosi na Bansku krajinu Marić piše u ljeto 1829., a njezino prvo izdanje, prema Kukuljeviću, krajem iste godine tiskano je u Budimu.³⁴ Pjesma je ispjevana posthumno, a slavi generala Pavla Radivojevića,³⁵ zapovjednika Bansko-Varaždinsko-Karlovačke Generalkomande u Zagrebu, koji je tu čast obnašao od njezina ujedinjenja 1823. do iznenadne smrti u Veroni 15. srpnja 1829. godine.³⁶ Vijest o smrti potaknula je Marića da na svoj način zahvali osobi koja je, što je on vrlo dobro znao, pripomogla preuređenju vojnog komuniteta Kostajnice u razdoblju od 1824. do 1828. godine i poticala gospodarski razvoj na tom području. Ali prije svega on u toj nekrološkoj poemi odaje priznanje i slavi Radivojevića kao moćnog zaštitnika krajišnika i ostalih slavenskih država, primjerice Bosne i Srbije, koje i sad »Turci pod jarmom dave«. Među prvim preporoditeljima u pjesmi veliča Iliriju i ilirstvo, pod krajišnicima podrazumijeva hrvatske pukovnije, a pod krajišnikom hrvatskog vojnika. U pjesmi koristi neke motive preuzete iz srpskih narodnih pjesama. A vjerojatno je iz tih razloga ta ilirska poema drugi put našla mjesto i bila tiskana u *Ljetopisu Matice srpske* u Budimu 1831. godine.³⁷ Marić kao rođeni štokavac krajem 1830. i tijekom 1831. podjednako piše, odnosno pjeva na štokavskom i kajkavskom narječju, iako mu je bliže ono prvo. On, čini se, tih godina teži udovoljiti i Gaju i Mikloušiću. Prepoznajemo to i u pjesmi *Izkra domorodne ljubavi V.P. gospodinu Th. Mikloushich, plebanushu Ztenyevechkomu*, tiskane u Zagrebu početkom 1831. godine. U toj prigodnici Marić veliča Mikloušića, koji je za njega Vergilije, a koliko je Ateni bio Platon, Rimu August, Bruto i Kato, toliko je Hrvatima Mikloušić, »jer on je njima pokazao put, samo su tvrda srca, pa

³³ Nikola ŽIC, *Aleksandar Alagović biskup zagrebački osnivač požeškog orfanotrofija, Požeška kolegija ...*, Slav. Požega, 1935., 24.

³⁴ Ivan KUKULJEVIĆ, *Bibliografija hrvatska*, Zagreb, 1860., 90. Prema Kukuljeviću, to prvo izdanje tiskano je pod naslovom *Plać krajišnika po smrti Radivojevića*.

³⁵ Constantin von WURZBACH, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, Wien, 1872., 24, 201–202.

³⁶ O njemu opširnije vidi u: *Militär Schematismus des österreichischischen Kaiserthums*, Wien, 1830., 476.

³⁷ Pun naziv pjesme objavljene u *Ljetopisu Matice srpske* glasi: *Plać krajišnika po smrti preuzvyšenoga gospodina Pavla Barona od Radivoević, C. K. istinitoga tajnoga sovetnika, austrijsko cesarskoga Leopold' Ordina komandera, rusisko cesarskoga St. Anne, i kraljevsko sardinskoga St. Mauricius i Lazara ordena Velikoga Kersta kavalera, feldcajgmajstera i vlastitelja Piešačke regimente Nr. 48 (Bibliografija rasprava, članaka i književnih radova, Zagreb, 1961., 643.)*.

ne će da vide da je on radio za njih. Mrtvilo svuda, te nema dosta nade, da će se brzo iz njega probudit.«³⁸

Ljudevita Gaja, koji u Pešti budno prati što se događa u Zagrebu i stari pravopis naziva »zlopisom« ili »krivopisom«, o novotiskanim pjesmama i njihovim autorima izvještava Dragutin Rakovac. U pismu Gaju od 20. siječnja 1831., pisanom na »krivopisu«, zbog čega je Gaj ostao »gorko osupnut«, Rakovac o Marićevoj novoj pjesmi, koju je on čitao još u rukopisu piše da Marić »*takaj cherni Dijak, koj bolye Granicharzki govori, koj iz nyegove peszme videti moreju, terszi sze vendar szvoje govorenye nashemu prizpodobiti. – Nemora vendar Nyim nepovolyno biti, da on szvoju peszmu Mikloushichu je alduval, ar to szamo zato vchinyeno je, kajti drugoga ni bilo, tesko sze pak je videlo selnomu muchati. – Ovo Nyim poshilyam nyegovu peszmu dvakrat; jednu, na grubom dvojliztu, koju on tizkati je izrucil, nego vendar Mikloushich platil; drugu na finom dvojliztu, koju Miklouschich videchi, da nekoje rechi ne Horvatzke nahadyju sze, drugoch tizkati je dal, nego z premenybum naj prizpodobiju obodvoje.*«³⁹ Početkom rujna 1831., Marić nekoliko dana boravi kod rodbine u Kostajnici i prisustvuje velikom slavlju tamošnjih žitelja upriličenom povodu ustoličenja Alojzija Kristijanovića⁴⁰ za kostajničkog župnika. Svečanost je obavljena 11. rujna 1831. prema strogo službeno propisanom ceremonijalu, koji je tada vrijedio u cijeloj Vojnoj krajini pa tako i Banovini. Od svećenstva *in spiritualibus* instalator je bio petrinjski župnik Mihalj Vučić, a od Banske generalkomande *in temporalibus* potpukovnik Druge banske pukovnije Luka Medin, od 1834. do 1837. zapovjednik Prve banske pukovnije u Glini. Taj događaj, koji je nedvojbeno snažno djelovao na mladoga Marića, to više što se radilo o njegovu rodnom gradu, nakon povratka u Zagreb opisao je i tiskao u svome dotada najopsežnijem djelu. U knjižici na 18 stranica,⁴¹ tiskanoj »pri Ferenczu Suppanu« najvjerojatnije krajem 1831. godine, on pjeva po uzoru narodne vile, i to u desetercu. Predstavlja nam se kao krajiški »čobanin« kome je u detalje poznata prošlost toga područja ali i susjednih krajeva. Osjeća da njemu pjesniku bolje pristaje taj naziv (čobanin) koji se preko Une širio po cijeloj Krajini, a novi župnik činom instalacije postaje duhovni pastir i otac pjesniku »čobaninu« i njegovim graničarima. U samom uvodu Marić, pjesnik čobanin, naslonjen na štap sa sviralom za pojasom tužno gleda preko Une

³⁸ Đuro ŠURMIN, *Hrvatski preporod od godine 1790.–1836.*, 1., Zagreb, 1903., 017.

³⁹ Velimir DEŽELIĆ, *Pisma pisana Dru. Ljudevitu Gaju i neki njegovi sastavci (1828.-1850.)*, Zagreb, 1909., 167.

⁴⁰ Bliži rodak jednog od prvaka hrvatskoga narodnog preporoda Ignaca Kristijanovića. Također se bavio pjesništvom, a pisao je samo na latinskom jeziku. Upravitelj župe u Kostajnici od 1831. do 1838. godine, a potom u Lovrečini. Usp. Paškal CVEKAN, *Kostajnica i franjevci*, Kostajnica, 1982., 108; *Kostajnica - sakralno-povijesni vodič*, Kostajnica, 1991., 33; Rudolf STROHAL, »Nekoliko latinskih pjesnika iz Hrvatske u 19. vijeku«, *Hrvatska prosvjeta*, 1 (1914.), 9/10, 465-467.

⁴¹ Izvorni naslov knjižice glasi: CHOBAN NA KRAINI ILITI ISPIS INSTALATIE PREPOSHTOVANOGA GOSPODINA ALOYZIE CHRISTIANOVICSA, PERVO, MUDROLJUBCEV U KERSTJANSKOM NAUKU NAUCHITELJA, ACHADEMIE ZAGREBACHKE PREDIKATORA, PLEMENITIH CARSKOGA CONVICTA VICE-REGENSA, SLAVNIH VARMEDJAH ZAGREBACHKE, I VARASDINSKE SUDSKOGA STOLA PRISEDNIKA, sada pako KOSTAJNICHKOGA XUPNIKA BIVSHE DANA 11. SEPT. 1831. PO JOSIPU MARICHU, Kleriku Bishupie Zagreb, i Bogoslovu u drugom Ljetu. Vu Zagrebu, Pritizkano pri Ferenczu Suppanu. (Kopija cijelog izvornika u posjedu autora ovog rada. Na originalu nema godine izdanja. I. Kukuljević, koji donosi tek znatno skraćeni naslov pjesme, tvrdi da je tiskana 1831. godine Vidi: *Bibliografija hrvatska*, Zagreb, 1860., 90.)

u Bosnu u kojoj »*se Mjesec nadvisio i sveti Krix jako ponizio ...*« Poznavajući teško stanje raje, ne može odoljeti boli i suzama koje same teku te dalje niže elegijske stihove:

*Slavna Bosno znash li ono vreme?
Kad poznala nisi tursko breme,
Kad pod jarmom nisi uzdisala,
I postanje tvoje proklinjala,
Kadje tvoja kruna s' krixom sjala,
Dobro si se i nadala;
A sada si sasvim zapustjena,
I prelepom slavom opustjena.
Ti na rastu krixa izrezujesh,
I krijuch se njemu ponizujesh.
Jer na Cerkvi nesme' ga imati,
Tkoche dulje Svjeta uxivati.
Gdichesh najti duhovnog Pastira?*

Nakon opisivanja stanja u Bosni, pjesniku prilazi »zlatna vila«, koja ga odnosi na brdo Djed iznad Kostajnice da s te krvlju natopljene povijesne uzvisine promatra cijelu svečanost. Prije samog čina ustoličenja on tu razgleda ostatke srednjovjekovnih kostajničkih utvrda i ruševine dviju crkava što su sada plandište ovcama. To ga vraća »*u vremena stara*« i pomisli na »*Zrinovića bana i ljutog zmaja Frankopana*«. Te su uspomene na njega snažno djelovale, a kad su ga te misli ostavile, pjesnik iznenada kao iz sna, pun nekog blaženog nadahnuća, počne pjevati nove stihove koji se provlače kroz osam kitica. Nakon toga slijedi opis čina ustoličenja uz pucnjavu topova i nazočnost gotovo svih žitelja Kostajnice i mnoštvo graničara okolnih mjesta. Posebice se doimaju starci pod sijedim »*lasimah*«, a o graničarskim majkama koje su u naručju držale malu djecu on pjeva:

*A matere Djecu uzdizashe,
Gozpodina perstom kazivashe
Dabsi dobro njega upamtili,
I na mlada serdca nashtampali.
Vidish chedo! Majke govorashe
I u uva polahko shaptashe;
Onajche tvoj sad Uchitely biti
Onaj' che te Sine! nauchiti,
Kako treba Bogase bojati
I Starieg svoga poshtovati.*

Marić potom u stihove pretače govor vicearhiđakona Vučića i službeni govor pukovnika Medina, koga uspoređuje s Herkulom iz Banalske brane (krajine). Pukovnik se nakon pozdrava oduševljenih graničara okrenuo prema Kristijanoviću i u jednom času »*britku*

sablju tadje iztergnuo, Tri put rame pastira kucnuo ...« i tim zanimljivim činom potvrdio da vrhovne krajiške vlasti u Beču i službeno priznaju novog župnika u Kostajnici. Pri kraju ceremonije prikazan je već uobičajeni narodni obred u Krajini, u kojem tri kostajnička žitelja prilaze novom župniku Kristijanoviću:

*Tri puta 'ga od zemlje dignushe
I tri puta Vivat! Podvknushe;
Regimentska Banda zasvirashe
A topovi strashno zajechashe.
Sad svi skupa u Cerkvu pojdoshe
Svetu Missu slushati dojdoshe.*

Pri kraju toga panegerika pjesnik pun zasnosa posvećuje tri kitice novom duhovnom pastiru u Krajini koji je na to mjesto došao iz civilne Hrvatske. Prvi stihovi počinju ovako:

*Diko nasha Chistianovicshu,
Philoshophe u mudrome vichu.
Nut! pogledaj dobre Granichare
Gdjeti Serdca predaju za dare.
Radujse sad junachka Kraino!
Hitro teci ladna vodo Unno
Kad zadobi dobrog Pastira,
Da ti ovce vuk nikad ne dira.*

Ali ovdje još nije kraj te povijesne svečanosti u Hrvatskoj Kostajnici, jer tek sad stupaju na pozornicu kostajničke »djevice« i hrabri graničari, pa u kolu »*junachke pjesme zapjevashe*«. A na samom kraju pjesme Marić svoje osobno veselje ponovno pretače u stihove i ne zaboravlja da na ovim prostorima zajedno u slozi žive graničari katoličke i pravoslavne vjere. Zato u obraćanju »liri« koja je dosad cjelokupno stado, tj. graničare, napajala s tugom, moli da to odsad krene s »*radostjom Izhoda i Zapada*«. Za razliku od prethodne pjesme posvećene Mikloušiću, koju je većim dijelom ishitrio kajkavštinom, Marić se ovom prigodnicom nastoji što više približiti Gaju, ali ni to nije ono što je Gaj tražio, budući da je tu riječ o svojevrsnoj mješavini jekavštine, ikavštine i kajkavštine.⁴²

Čistom kajkavštinom Marić ponovno piše krajem 1832. i početkom 1833., kada je knjižica tiskana. Riječ je o jednom prijevodu, prvom »takve vrsti u kajkavskoj književnosti u koju unosi nova obzorja i tragove dalekih kultura«, o čemu je detaljno pisao Mijo Korade.⁴³ U siječnju 1833., kao bogoslov treće godine, u tiskari Franje Župana objavljuje četvrtu prigodnicu, mnogo kraću od prethodnih, a posvećuje ju novoimenovanom zapovjedniku Druge banske pukovnije Ivanu pl. Bogoviću. Pod naslovom *Novo lěto na kraini iliti slava pre-*

⁴² J. D., »Stogodišnjica prigodnice u čast kostajničkog župnika«, u: *Jutarnji list*, 20 (1931.) 7147, 25.

⁴³ Riječ je o djelu *Indianski mudroznanez ... na Horvatzki jezik preneshen*. O tome detaljnije vidi: Mijo KORADE, »'Indijanski mudroznanez' u hrvatskoj književnosti«, u: *Dani hvarskog kazališta*, 23 (1997.), Split 1997., 384–396.

svet. gosp. Ivana plem. od Bogovicha, oberstara i komandanta II ban. regimenta itd.⁴⁴ I iz tog djela zrcali se pjesnikova sklonost prema pisanju prigodnih pjesama, što je, uostalom, prisutno u gotovo svih preporoditelja, koje posvećuje uglednim osobama iz javnog života civilne Hrvatske, a ponajviše Banske krajine. Nakon Radivojevića, visoko pozicioniranoga krajiškog časnika, on ovdje pjeva o najvažnijoj osobi državne vlasti na području Druge banske pukovnije, predstavniku krajiških vojnih vlasti Generalkomande u Zagrebu i Dvorskoga ratnog vijeća u Beču. Dobro mu je bilo poznato djelovanje Bogovićeve prethodnika Johana Sivkovića, pa se nada, zajedno sa svojim graničarima, da će i u novoj 1833. godini pukovnik Bogović⁴⁵ nastaviti s podizanjem gospodarstva, posebice kostajničke trgovine, izgradnje prometnica, gradnje mostova, crkava i pučkih škola.⁴⁶ Pojedini stihovi navode nas na zaključak da Marić slavi Bogovića ponajprije kao Banovac i budući svećenik, a potom kao pjesnik. Znao je da se njegova želja glede povratka na Banovinu, nakon završene bogoslovlje, uz odobrenje crkvenih vlasti, može ostvariti tek konačnom potvrdom krajiških vojnih vlasti. Stoga vjerujemo da su i te okolnosti, uz navedeno, mogle potaknuti Marića na pisanje te pjesme, to više što nam je poznato da je uz naklonost pukovnika Bogovića, nedugo nakon zaređenja, dakle u jesen 1833., počeo službovati kao duhovni pomoćnik u Sunji, također središtu jedne od satnija Druge banske regimente, mjestu tek nekoliko kilometara udaljenom od njegove rodne Kostajnice. U preporodnome književnom krugu pjesma je dobro prihvaćena, a Stanko Vraz u pismu Dragutinu Rakovcu 31. prosinca 1833. piše da je pročitao Marićevu pjesmu pisanu u narodnom duhu, posvećenu »nekome oberstaru pograničarskem«,⁴⁷ ali smatra da on ipak bolje opisuje i priča negoli pjeva.

Početak izlaženja Gajeve *Danice*, tijekom 1835. javlja se radovima iz dalje hrvatske prošlosti. Prva mu je pjesnička pripovijest *Prijateljstvo hercegovo*, utemeljena na narodnoj predaji, a odnosi se na razdoblje vladavine kralja Trpimira (928.–935.), te pjeva o ženidbi kraljeva sina s kćerkom kosovskog župana Marka.⁴⁸ Druga mu je pjesma *Razstanak Šerežana od svoje supruge*⁴⁹, ispod koje je po prvi put potpisan kao *Ilir iz Hrvatske*. Za razliku od prethodne pjesme, ovdje on opet pjeva o Banskoj krajini, odnosno o junaštvu krajiškog vojnika koji razgovara sa suprugom uoči odlaska na bojište, primjerice:

*Mila ženo! Nemoj suze liti,
Bratja zovu – a ja moram iti,
Moja desna čuvat' će krainu.
Tko će od nas bežati bojišće?
Umrěti je slast – za domovinu.*

⁴⁴ Cijeli naslov pjesme, zbog uobičajenih mnogobrojnih tituliranja, znatno je duži. Pjesmu je zabilježio i Ivan KUKULJEVIĆ, *Bibliografija hrvatska*, Zagreb, 1860., 208.

⁴⁵ Ivan pl. Bogović do 1831. obnašao je dužnost potpukovnika u Njemačkobanatskoj pukovnici br. 12. sa sjedištem u Pančevu, a nakon smrti Sivkovića (1831.) promaknut je u čin pukovnika i postavljen za zapovjednika Druge banske pukovnije sa sjedištem u Petrinji. Tu je čast obnašao do 1836. godine.

⁴⁶ Constantin von WURZBACH, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, Wien, 1877., 35, 40–42.

⁴⁷ *Grada za povijest kniževnosti hrvatske*, u Zagrebu 1901., 3, 260.

⁴⁸ *Danica Horvatska Slavonska i Dalmatinska*, 1 (1835.), 33, 229–231.

⁴⁹ *Isto*, 294.

Pjesma ima tek četiri kitice, a za nju Vladimir Gudel tvrdi da je to zapravo kroatizirana imitacija Schillerove pjesme *Hektors Abschied* i da je ona »upravo tipičan primjer za način kako su se njemačke pjesme prekrajale u hrvatske«. Njemački utjecaj u hrvatskoj preporodnoj lirici uočava se i u nekih drugih ilirskih pjesnika.⁵⁰ Sljedeće 1836. Marić, i nadalje *Ilir iz Hrvatske*, u stihovima, prema vlastitom iskazu, piše o istinitim događajima iz 16. stoljeća koji su ponovno vezani za ratovanje graničara s Turcima.⁵¹

Uz radove objavljujivane u *Danici*, Marić 1836., još uvijek kapelan u Sunji, piše domoljubnu pjesmu spjevanu u čast Josipa Schrotta prigodom njegova imenovanja naslovnim beogradskim biskupom.⁵² A prigodnicu biskupu Schrottu, pod nazivom *Slavoglasje petrinske vile*, iste godine posvećuje i Josip Kundek, petrinjski kapelan i Marićev sudrug iz bogoslovije. Uspoređujući te pjesme, uočava se često spominjanje ilirskog imena i hvalospjeva biskupu. U razdoblju od 1836. do 1842. godine Ilirca i pjesnika Marića slabo se čuje. No od 1841., nakon osnivanja prvih političkih stranaka i dolaska u Glinu potpukovnika Josipa Jelačića, koji je već 1842. promaknut u čin pukovnika, a posebice nakon dolaska na područje Banske krajine upravnog časnika Ivana Trnskog, Marićev društveni i kulturni rad dobiva novi zamah. On, tada već treću godinu župnik u Maji kraj Gline, opterećen mnogobrojnim crkvenim poslovima, ima snage i pronalazi slobodno vrijeme za sudioništvo u snažno pokrenutom rasplamsavanju ilirske ideje upravo na području Prve banske pukovnije. Zahvaljujući glinskome »ilirskom krugu«, u kojem Marić zauzima visoko mjesto, sa simpatijama se primaju vijesti o osnivanju središnjih hrvatskih institucija u Zagrebu. Upisuju se podupirajući članovi u Maticu ilirsku (hrvatsku), a 23. siječnja 1843. osnovana je i glinska podružnica Hrvatsko-slavonskoga gospodarskog društva iz Zagreba, koja s onom petrinjskom, utemeljenom istoga dana, prva »društveno« povezuje Vojnu krajinu i civilnu Hrvatsku. U Glini su se tada »našli na okupu vatreni mladi ljudi«, kojima je »na čelu stajao vrijedni Josip Marić«, a uz njega »pristajahu« Ivan Trnski, Josip Runjanin, Josip Jelačić, Drakulić i dr.⁵³ Marić u to vrijeme čini se da najbolje surađuje s Trnskim. U *Danici* od 2. rujna 1843. obojica pišu o nedavno umrlom pukovniku Mihajlu Čuiću.⁵⁴ Trnski mu je na prvoj stranici posvetio pjesmu, a Marić na tri stranice piše iscrpan životopis utemeljen na dokumentima iz pokojnikove ostavštine. No, umjesto uravnotežena životopisa, potkrijepljena mnogobrojnim izvornim spisima, koje je posjedovao, taj prvi Marićev prozni prilog u *Danici* u većem djelu poprima značajke panegiričkog eseja. Slično je bilo kod Radivojevića, Bogovića i dr., samo što su tada prekomjerne pohvale bile pretočene u stihove. No, unatoč tome, najvažniji detalji iz životopisa su pouzdani. Primjerice, njegova

⁵⁰ Vladimir GUDEL, *Stogodišnjica hrvatskog preporoda*, Zagreb, 1936., 79–80.

⁵¹ Pjesma pod naslovom *Nenadani svatovi* objavljena je u *Danici ...*, 2 (1836.), 2, 5–7.

⁵² Naslov pjesme glasi: *Pěšma k slavi presvętloga i prepoštovanoga gospodina Josipa Schrotta, Bělgradske i Smederevske zakonito sjedinjene Cerkve posvetjenoga biskupa, Stolne Cerkve Zagrebacke Kustoša i Kanonika Prepošta od orod, ali oront, Njih izvisjenosti gospodina biskupa zagrebackoga u duhovnoj službi suffragana, i u pravih verhovnoga sudca, mudroljubja doctora, više zupanijah sudbenoga stola prisednika. O prigodi na čest biškupsku uzdignutja u svoj poniznosti posvetjena po Josipu Mariću, kapelanu u Sunji* – U Zagrebu pritiskano pri Franzu Suppanu 1836.

⁵³ »Josip Runjanin« u: Milan GRLOVIĆ, *Album zaslužnih Hrvata XX. stoljeća*, Zagreb, 1898.–1900.

⁵⁴ Mihajlo Čuić, krajiški časnik, pukovnik (Bročanci, 1765. – Glina, 15. lipnja 1843.). S krajišnicima Ogulinske pukovnije i Prve i Druge banske pukovnije ratovao na mnogim bojišnicama diljem Habsburške Monarhije i šire. O sudjelovanju s banskim krajišnicima u sklopu Napoleonove Ilirije u Rusiji (1809.–1813.) napisao sjećanja koje je s njemačkog jezika na hrvatski preveo svećenik Andrija Stipić 1838. godine.

promaknuća i napredovanja na ljestvici vojnokrajiške hijerarhije i dužnosti koje je obavljao u pojedinim pukovnijama, odlazak s Ogulinskom pukovnijom na više ratišta tijekom Austrijsko-francuskog rata (1792.–1798.), njegov boravak s banskim krajišnicima u Rusiji (1812.–1813.), službovanje u Prvoj banskoj pukovniji, kada je zbog veće sigurnosti krajišnika obavio regulaciju više naselja, a graničare koji su živjeli u drvenim kućicama po »brdima razbacanim« preselio »je k cesti« i sl. Marić je znao i za Čuićeve memoare u kojima je zabilježio potresna svjedočanstva o životu i smrti krajišnika, koji su sudjelovali u Napoleonovu pohodu na Rusiju, posebice tijekom bitke na rijeci Berezini 26. i 28. listopada 1812., kada je poginuo veliki broj Banovaca. Marić u prilogu piše i o otpuštanju hrvatskih krajiških postrojbi iz Francuskog Carstva i njihov povratak pod vlast austrijskog cara 1814. godine, a što je sve obavljeno pod zapovjedništvom Čuića: »Dne 16. o. n. (16. 5. 1814.) izvede major Čuić na pijacu svoje Horvate, razvi pred njimi novu zastavu na kojoj s jedne strane bio dvoglavi orao, a na drugoj gärb od Hrvatske sa krunom Ugarske zemlje i poče ovako govoriti: Junaci i bratjo! Evo orla našeg pravednog cara za kim već 4 godine uzdišemo, evo grba naše majke domovine, koj će nas sa našom bratjom opet sdružiti.«⁵⁵ Ovim Marićevim prilogom vjerojatno je bio ugodno iznenađen Ljudevit Gaj, koji je u ime uredništva u bilješci ispod teksta napisao da s iskrenom radošću pozdravlja, opet nakon više od pet godina, gospodina spisatelja na polju narodne književnosti, jer dobro je znano koliko je njegovo vješto pero imalo udjela u razvitku naše narodnosti. Stoga se uredništvo nada da će Marić poslije tako duge stanke opet češće »narod svoj krasnimi plodovi svoga duha obdarivati«.⁵⁶ A mi bismo mogli primijetiti da se Marić ispod svojih tekstova više ne potpisuje kao *Ilir iz Hrvatske*, već samo kao župnik.

Marić i Trnski složno djeluju i prigodom predstavljanja nekih pjesama Trnskoga 1843. posvećenih pukovniku Jelačiću, a tu ponajprije mislimo na pjesmu *Ljubimo te naša diko*, koju je uglazbio Josip Runjanin, pjesmu *Oj, Banovci*, koja je postala najomiljenija koračnica u banskim krajiškim pukovnijama.⁵⁷ Marić o važnijim događajima u Banskoj krajini piše i u *Narodnim novinama*, kao što je to bilo tijekom slavlja upriličenog u travnju 1844. godine uoči odlaska petrinjskog župnika u Zagreb. U članku pod naslovom *Građani Petrinje u čast Klemensu* piše da se župnik oprostio od svojih »domorodacah kao vatreni domorodac i tu se kucnuše čaše i narodne pësme zaoriše ...«⁵⁸ Unatoč neprekinutim preporodnim težnjama, koja promiče i širi na području Banovine, posebice u završnoj fazi ilirskog pokreta uoči i tijekom revolucionarne 1848. godine nije nam mogla promaknuti činjenica da se Marić ponovno duže vrijeme ne oglašava u Gajevoj *Danici*. Nismo istraživali koji su razlozi toj zagonetnoj šutnji sve do početka 1848., ali mogli bismo povjerovati da njegovi odnosi s Gajem još od pripremne faze ilirskog pokreta nikako nisu bili na onoj razini kao što su bili između Gaja, Rakovca, Vraza, Štosa i dr. Vjerojatno je na to znatnim dijelom utjecao graničarski odgoj i kruti vojnički sustav, posebice nakon 1843., kada je recepcija preporodnih ideja bila mnogo teža na području Vojne krajine nego što je to bilo u civilnoj Hrvatskoj. No u siječnju i veljači 1848., kada su već uočljive velike društve-

⁵⁵ *Danica horvatska, slavonska i dalmatinska*, 9 (1843.), 35, 140.

⁵⁶ *Isto*.

⁵⁷ Franjo MARKOVIĆ, »O pjesničkom radu Iv. Trnskoga«, u: *Ljetopis JAZU za god. 1908.*, Zagreb, 1909., 23, 269–271.

⁵⁸ *Narodne novine*, 10 (1844.), 38, 8.

ne promjene u Habsburškoj Monarhiji i većem dijelu Europe, sve naglašenija mađarska posezanja prema hrvatskom teritoriju, a posebice nakon francuske »veljačke revolucije«, suprotnosti među hrvatskim preporoditeljima postaju zanemarive. Na području Krajine to je najizraženije u Banovini, a osnovni ton i doprinos u tome važnom razdoblju, nesumnjivo u dosluhu s Gajem, daje krug oko pukovnika Jelačića u kojemu se Marić ističe kao »vješt narodni govornik i narodni pjesnik«. Mjesec dana prije imenovanja Jelačića za hrvatskog bana, Marić u *Danici* tiska već prepoznatljivim stilom pjesmu *Odlaz parve čete I. Banske regimente na ratište u Italiju 20. veljače 1848. god.* Dan kasnije na talijansko bojište odlazi i jedna postrojba Druge banske pukovnije, o čemu je čitatelje *Danice* znatno kraćim prilogom upoznao također poznati ilirski pjesnik Banske krajine Ognjeslav Utješenović-Ostrožinski.⁵⁹ Marić osobno, kao majski župnik, prisustvuje svečanoj smotri vojnika neposredno uoči polaska. U pjesmi točno niže prezimena viših časnika koji će se brinuti i predvoditi vojsku do dolaska na ratište, a emotivnim stihovima opisuje pojavu i pozdravni govor »plemenitog junaka od junakah« pukovnika Jelačića, koga njegovi graničari pažljivo slušaju, tek »oko sieva a puške se ne miču, Kano da su u kamen zalitek«. Stihovima prenosi suštinu njegova govora u kojem »krajšnicima, vitezovima« naglašava da se u tuđini uvijek sjećaju da su Hrvati:

*Sietjajte se, da jeste Hãrvati
Da ste grane od onog stabla,
Na kojima od davnih vriemenah
Carski oro savio je gnjezdo.
Te su grane vietri savijali,
Al jih nisu jošte izlamali.*

Nakon pukovnikovih riječi vojnici su se podijelili, pa »jedna pola k jednoj cãrkvi ode, drugoj cãrkvi druga polovina«. Poznato je da je upravo u glinskoj pukovniji odnos katoličkog i pravoslavnog stanovništva bio podjednak, ali su u to vrijeme krajiški vojnici redovito predstavljani kao Hrvati, a tako su se većim dijelom i osobno smatrali,⁶⁰ iako je i srpsko ime, premda u manjoj mjeri, na ovim prostorima također bilo prisutno. Na kraju ovog priloga, Marić opisuje hrabrost hrvatskih krajišnika, a njihov težak život između ratova on vjerno ocrtava sljedećim stihovima:

*Plugom pluži po tvãrdnu kamenu
Stoku pase po golom stãrmenu,
Dvori su mu nizka kolibica,
Malo hrane blago i bogatstvo,
Driem na puški sladko počivanje.*

⁵⁹ Pjesma je objavljena pod naslovom *Pjesma parve čete II. Banovačke krajiške narodne regimente pri polazku njezinom na vojsku 21. veljače 1848. iz Petrinje (Danica horvatska, slavonska i dalmatinska, 14 (1848.), 33–34.)*.

⁶⁰ Primjerice, Aleksandar Truhović, visoki krajiški časnik, sudionik Napoleonove vojne na Rusiju, sudrug pukovnika Mihalja Čuića, u jednom pismu Lj. Gaju 1843. piše da je rođeni Hrvat, premda od novijeg vremena po zakonu crkve Srbin, ali unatoč tome kaže da podržava Gaja. (Usp. o tome *Grada za povijest književnosti Hrvatske*, Zagreb, 1956., 26, 463.)

*A kad bubanj pozove na vojnu
 Plug ostavlja za oružje hvata,
 Sve ostavlja što je sàrcu drago
 Domovinu i rod i rodbinu
 I grobove svojih roditeljah ...⁶¹*

Tom pjesmom Marić je stekao još veću naklonost pukovnika Jelačića, koji je tu pjesmu nakon objave u *Danici*, uz Marićevo dopuštenje, preveo na njemački jezik i dao tiskati najprije u Zagrebu, a potom 1849. u tiskari *Carl Gerold und Sohn* u Beču.⁶² U vrijeme imenovanja Jelačića za hrvatskog bana, Marić ne piše prigodne pjesme, već drži domoljubne govore i zajedno s Trnskim organizira veliku pučku svečanost ispred pukovnikova stana u Glini 27. ožujka 1848. Nakon što je novog bana u ime Petrinjaca pozdravio kapelan Josip Akšamović, govorio je »slavni naš propovjedatelj g. Župnik Josip Marić«, koji je Jelačića posebice dirnuo kada je kazao »da smo stekli, što u vrućih molitvah od Boga prosismo ...«⁶³

Marićev rad na polju hrvatske književnosti bio je plodan i poslije 1848. godine, nakon pre-mještaja u Novu Gradišku i imenovanja za zagrebačkog kanonika.⁶⁴ Ali mi ovim radom ne namjeravamo predstaviti i analizirati cjelokupan Marićev opus, već smo to uradili samo za onaj dio njegovih radova u kojima se tijekom preporoda, makar i posredno, spominju banski krajišnici i Banska krajina. Književni povjesničari Marića ne smatraju velikim pjesnikom. No on je kao pjesnik svoga vremena na svojevrsan način ponajprije u civilnoj Hrvatskoj širio vidike o stanju u Vojnoj krajini, o njezinim stanovnicima i njihovim svjetovnim i crkvenim poglavarima. Više puta smo isticali da je u njegovim djelima bilo prekomjernih hvalospjeva i kompilacija, ali on je ostavio dubok trag kao pisac Banovine, koji će podjednako koristiti istraživačima hrvatske preporodne književnosti i povjesničarima koji se bave problematikom Vojne krajine, posebno u vrijeme hrvatskoga narodnog preporoda, ali i kasnije. U razvoju književnosti ilirizma on nije bio samo suputnik nego i prethodnik, a njegov doprinos na tom putu čini nam se danas je još prepoznatljivijim i nezaobilaznijim. Budući da su život i djelo Josipa Marića, kao svećenika i pisca, tek fragmentarno istraženi i javno objavljeni, odajemo mu zahvalnost s nekoliko riječi iz članka Franje Markovića i već spomenute pjesme Ivana Trnskog. U članku *Slava preporoditeljem*, objavljenome u *Viencu* 1885., Marković veliča najzaslužnije prvake ilirskog pokreta, te uz Gaja, Babukića, Demetra, Lisinskog, Kurelca, Preradovića i dr. slavi i Marića, narodnog pjesnika iz Kostajnice.⁶⁵ A Trnski, u trenucima Marićeva odlaska prema Mirogoju, svomu sudrugu preporoditelju pjeva:

*Gajev negda uzdanik i mitnjak,
 Gajem pače četrdeset osme*

⁶¹ *Danica*, 14 (1848.), 10, 41-43.

⁶² Izvornik Marićeve pjesme u Jelačićevu prijevodu, tiskan u Beču, glasi: »*Der Abzug des Ersten Bataillons des Ersten Banal-Grenzregiments nach Italien am 20. Februar 1848. Verfasst von Joseph Marić übersetzt von Joseph Freiherrn Jelačić v. Buzin, Obersten desselben Regiments*«.

⁶³ *Narodne novine*, 14 (1848.), 29, 115.

⁶⁴ Od važnijih osoba kojima je Marić posvetio svoja djela u tom razdoblju svakako treba spomenuti: svećenika Ivana Kralja (1854.), pjesnika Andriju Kačića Miošića (1860.), biskupa Jurja Haulika (1864.), prigodnicu u slavu svečanosti podizanja spomenika banu Jelačiću (1866.) i dr.

⁶⁵ *Vienac*, 17 (1885.), 43, 674.

*Namienjeni najviši nam pastier,
Stup Ilirstva, pjevidrug i premac
Uznosniku pokojnomu Štosu
Jedan onih prvih pregalaca ...*

2. Pavao Leber – pisac radova iz crkvene i krajiške povijesti Banovine

Prve književne radove Leber objavljuje kao pitomac zagrebačkog sjemeništa. U gimnaziji je uređivao učenički list *Smilje*, a kao predsjednik *Zbora duhovne mladeži* utemeljio je i četiri godine uređivao tjednik *Zvijezda*. Nakon zaređenja (1869.) radove objavljuje u *Katoličkom listu*, *Katoličkom propovjedniku* i *Dušobrižniku*.⁶⁶ Od 1879. do 1915. u kalendaru *Danici* piše pjesme i pripovijesti iz prošlosti Banovine, suradnik je tjednika *Banovac*, koji je izlazio u Petrinji 1888. godine u *Glasi Hercegovca*, koji je tiskan u Mostaru 1888., piše o fenomenu i legendama vezanim uz Pecko jezero, nedaleko od srednjovjekovne utvrde Pecki, u zagrebačkoj *Prosvjeti* javlja se 1913. u *Petrinjskom kalendaru* 1902. i sl.

Najvažnije radove koji mogu koristiti povjesničarima, a odnose se na područje Banovine, počeo je pisati tijekom službovanja u Maji (1871.–1884.) i Glini (1884.–1895.). No dolaskom u Zagreb (1896.), zahvaljujući većim mogućnostima istraživanja na temelju izvornoga arhivskog gradiva, dopunjuje, djelomice ispravlja, proširuje i objavljuje u *Katoličkom listu* i *Banovcu* (1899.–1900.). Riječ je o povijesnim priložima u kojima je prikazao osnivanje i razvoj gotovo svih župa na području Banske krajine, koje akribijom crkvenog povjesničara na svojevrsan način sintetizira u članku *Iz prošlosti nekih župa* i objavljuje u *Katoličkom listu* 1900. godine.⁶⁷ A kao plod tek njegova djelomičnog rada u istraživanju prošlosti banovinskih župa jest knjižica *Povijesne crte nekih župa u bivšoj Banskoj krajini*, tiskana u Zagrebu 1912. godine.⁶⁸ Župe su obrađene vrlo sažeto i znatno kraće od članka o istim temama tiskanih u časopisima i novinama, a prikazane su sljedećim redom: župa gorska, majska, toplička (Topusko), viduševačka, petrinjska, kostajnička, dubička, hrastovačka, zrinjska, čuntička, jasenovačka, sunjska i malogorička. Treba naglasiti da se podaci odnose najvećim dijelom na 17. i 18. st., a za svaku župu autor iznosi godine njezina utemeljenja. Dalje se nižu pouzdani podaci: o gradnji katoličkih crkava i kapela na tom području; o osobama, krajiškim časnicima i crkvenim dostojanstvenicima, koji su i na koji način poticali i pripomagali izgradnju pojedine crkve, oltara, crkvenih zvona i župnih stanova; o prvim grobljima i važnim osobama koje su tu pokopane; o prvim školama i učiteljima; o svakodnevnom životu krajišnika; o njihovim međusobnim odnosima glede vjerske pripadnosti; o statističkim pokazateljima (broju vjernika, zanimanjima, imovnom stanju); o osnivanju i vođenju matica na temelju kojih su objavljene iznijete analize o broju rođenih, umrlih i vjenčanih; o crkvenim bratovštinama; o etnografskim i etnološkim posebnostima tih krajeva; o odnosima krajiških vlasti prema Crkvi i vjernicima; o broju

⁶⁶ Mijo DUKIĆ, *Glina i okolica*, Glina, 1980., 162.

⁶⁷ Pavao LEBER, »Iz prošlosti nekih župa«, u: *Katolički list*, 51 (1900.), br. 22, 277–280.

⁶⁸ Knjiga je tiskana u tiskari Hrvatskoga katoličkoga tiskovnog društva, a ima 56 str. U knjizi nije tiskana povijest župe glinske, koja čini zasebnu cjelinu. Župa majska opisana je u skraćenom obliku, ponajprije zato što je o njoj zasebno i opširnije već pisano.

krajišnika koji su otišli na ratišta i broju onih koji se više nikada nisu vratili; o visokim posjetima župama zagrebačkih biskupa, austrijskih careva i sl. Nažalost, autor je sve članke i knjige izdao bez znanstvenog aparata, za razliku od nekih rukopisa koje ćemo kasnije analizirati. No, pozornom analizom i uvidom u dodatnu arhivsku građu i literaturu slažemo se s piscem koji na više mjesta u svojim radovima tvrdi da je pisao na temelju kanonskih vizitacija iz 18. stoljeća, povijesnih djela Tkalčića, Kukuljevića, Lopašića, Smičiklase, Vaničeka, župnih arhiva i sl.

Ali iz više razloga vraćamo se u godine Leberova službovanja u Maji i Glini, gdje se naglašenije počinje zanimati za povijesna istraživanja i književni rad. Prvo, u Maji od 1838. do 1852. nastaju radovi njegova starijeg prethodnika, Josipa Marića, koji je tu ostavio trag ne samo u pjesmama, od kojih su neke svakako bile poznate Leberu, već ponajviše u ostavljenim bilješkama i spisima nastalim u vrijeme Marićeva župnikovanja, a koje su mladom Leberu bile dostupne kao i ostale župne arhivalije. I drugo, najvažnije, što su ga, prema vlastitom priznanju, upravo te okolnosti potaknule na pisanje *Spomenice župe Maja*, a kasnije i pisanje povijesnih članaka o toj župi, koje objavljuje u *Katoličkom listu* 1877. godine i znatno proširene u *Banovcu* 1900. godine.⁶⁹ Majska je župa je tako postala prva u nizu župa Banske krajine o kojima ovdje progovaramo. Spomenicu župe Maja ustrojio je i počeo voditi 31. prosinca 1876. Spomenica⁷⁰ ima kraći uvod, povijesni pregled mjesta i župe (crkve i kapele, zvona, orgulja, groblja, zaklade). Izuzetno vrijedni prilozi su: životopisi svih župnika u Maji od 1713. do 1877., koje završava osobnim životopisom; popis cjelokupnoga župnoga arhivskog fonda i knjiga; vrlo opširan i detaljnim statističkim podacima potkrijepljen prilog o gibanju pučanstva u župi od 1714. do 1877. Sociolozima, crkvenim povjesničarima i drugim istraživačima vrijedan je zapis o žiteljima mjesta Maje s moralnog i religijskog stajališta, gdje se naglašava da bezbožnika i nevjernika zasada nema (1876.). No »psovka i kletva jako je ukorenjena u narodu obojega spola, da ista djeca, koja se još neznadu ni prekrižiti psuju bogumrsko. Pred godinom 1848. nije bilo toliko psovke, koliko sada. Vojnici kad su se vratili iz vojne Magjarske i talijanske, pokupili su ondje psovke i ovdje ih iztresli. Nemore se govoriti da narod ne drži do onih stvari, koje grdi, on to čini u naglosti i u srditosti bez promišljanja što govori, a kad izgovori, onda mu je samomu žao.« Do svojih pokojnika narod drži vrlo malo pa za nekoliko godina »ne zna muž za grob svoje žene, diete za grob svojih roditelja, a meni je uvijek bilo sveta dužnost«, piše Leber, »da narodu više puta progovorim o dužnostih, koje imamo pram milim pokojnikom ...« Spominjemo i opis izgradnje i posvećenja župne crkve sv. Ilije 24. siječnja 1830. Uz mnogobrojne svećenike tom važnom činu nazočili su i predstavnici krajiških vojnih vlasti iz Prve banske pukovnije, a ispred Majske satnije prisutni su bili zapovjednik Blaž Domitrović i dr. U crkvi i tijekom cijele svečanosti svirala

⁶⁹ Pavao LEBER, »Župa majska«, u: *Banovac*, 13 (1900.), 1, 3–4; isto, br. 2, str. 3.

⁷⁰ Spomenice župe Maja od 1876. do 1884. i župe glinske od 1800. do 1896. godine, za razliku od mnogih drugih župnih knjiga tih župa nestalih ili uništenih tijekom Drugoga svjetskog rata (1941.–1945.) i Domovinskog rata (1991.–1995.), sačuvane su i zahvaljujući župniku Juraju Jerneiću javno su tiskane 1998. godine prigodom 300-te obljetnice postojanja župe Maja. Uz spomenice ovih župa u knjizi su tiskane i spomenice župe Viduševac i Mala Solina. Knjiga nosi naslov *Spomenice župa: Maja, Viduševac, Glina, Mala Solina* (uredio Juraj Jerneić, viduševački, malosolinski, glinski i majski župnik), Glina, 1998. Knjiga je tiskana na 591 str. U daljnjem citiranju samo: Juraj JERNEIĆ, *Spomenice ...*)

je pukovnijska glazba iz Gline. Nije nam mogao promaknuti ni zanimljiv opis o trenutačnom stanju u krajiškoj kućnoj zadruzi, koja upravo u to vrijeme ulazi u krizno razdoblje i počinje njezino rastakanje, za koje Leber piše: »Ljubav u zadruzi, koja je nekada bila, ta je izčeznula. Sve se jedan od drugoga dieli. Krivnja se u tom baca na ženske, koje bi rada bile gospodarice, ali kriva je u velikoj zadruzi često i sama gospodarica, koja od obćega dobra krade i za sebe i svoju djecu većma skrbi nego li za ostale. Neprestanom svadnjom dodje do djeljenja a kad se imetak raskomada onda nastane i siromaštvo. Prije 40 godina bila je ova župa na glasu da je bogata, svaka kuća imala svoje blago i kola, a sad je zavladalo veliko siromaštvo, prem nisu baš tako slabe godine ...«⁷¹

Tijekom službovanja u Glini nastaje drugi važan Leberov rukopis pod nazivom *Župa Glinska od godine 1800. do godine 1896.* Ovaj rukopis, kao i prethodni potkrijepljen je znanstvenim aparatom i nije nam jasno zašto slično nije bilo učinjeno i prilikom tiskanja njegovih radova, a očito je da su svi utemeljeni na izvornome arhivskom gradivu i onodobnoj historiografskoj literaturi najpoznatijih hrvatskih i stranih autora. Ponajprije se to odnosi na članak *Župa glinska*, koji je objavljen prigodom 100. obljetnice njezina utemeljenja, a tiskan je 1900. u *Katoličkom listu* i *Banovcu*. Osim kratkog uvoda, u kojem piše o prvom spominjanju imena mjesta Glina, čitatelje upoznaje s razdobljem prvog desetljeća vladavine carice Marije Terezije, koje je, uz Nasljedni rat (1740.–1748.), u kojem sudjeluju i gube živote stotine banskih graničara, značajno i po reformama što ih carica od 1745. uvodi na cjelokupnom području Hrvatsko-slavonske vojne krajine. Leber ispravno tvrdi da je podjelom Krajine na dvanaest pukovnija, Banska krajina tada podijeljena na Glinsku i Kostajničku pukovnicu, tek je upitna godina o kojoj različito pišu i hrvatski povjesničari.⁷² Točno navodi imena svih zapovjednika Prve banske pukovnije, koja od utemeljenja ima sjedište u Glini. A nastojanjem časničkog zbora te pukovnije izgrađena je prva katolička crkva u Glini 1776. godine, i to u vrijeme pukovnika Ivana Draškovića.⁷³ Riječ je o kapeli sv. Ivana Nepomuka, ujedno i zaštitnika Glinske pukovnije, koja je sve do izgradnje nove i veće crkve 1827. služila kao župna crkva. U obilasku Krajine 1818. godine. Glinu je posjetio car Franjo I. sa suprugom, a za kapelu je u svoj dnevnik zapisao da je malena a ispred ulaza ima jedan veliki drveni dio koji je dosta neprikladan i loše izgleda. Između ostaloga, car je primijetio i zapisao u svoj dnevnik da su žitelji uglavnom pravoslavne vjere, pa među njima zbog vjerske mržnje često dolazi do nemira i otpora prema časnicima,⁷⁴ a Leber krajem 19. stoljeća također tvrdi da uz katolike u Glini živi znatan broj pravoslavnih, ali vjerskih sukoba i svađe, prema njegovu opisu, nema, a pravoslavni u Glini imaju i lijepu crkvu izgrađenu 1828. godine.⁷⁵ U tom vrijednom članku Leber spominje i osobe zaslužne za politički, gospodarski i kulturni razvoj Gline i Banovine, među kojima visoko mjesto pripada pukovniku i hrvatskom banu Josipu Jelačiću, zaslužnom za podizanje i

⁷¹ *Isto*, 77–78.

⁷² Reforme u Hrvatsko-slavonskoj vojnoj krajini započinju 1745. i provode se sve do 1750. Dakle, pukovnije ili regimente, kojih je ustrojstvom tzv. Nove krajine bilo 12, nisu utemeljene iste godine. Podjela Banske krajine na pukovnije počinje 1745./46., ali je taj proces trajao do konačnog preuređenja 1749./50. odnosno 1753., kada je Petrinja, umjesto Kostajnice, postala sjedište Druge banske pukovnije, a Glina je i nadalje ostala sjedište Prve banske pukovnije.

⁷³ Usp. o njemu *Hrvatski biografski leksikon*, Zagreb, 1993., 3, 586.

⁷⁴ *Car Franjo I. u Hrvatskoj 1818.* (uredio Ljudevit Krmpotić), Hannover–Čakovec, 2002., 2, 554–555.

⁷⁵ *Banovac*, 13 (1900.), 19, 3.

uređenje glinskog parka 1845. te za izgradnju strateški važne ceste od Gora prema Petrinji 1846. godine, zbog čega su mu zahvalni časnici podigli spomenik u neposrednoj blizini te prometnice.⁷⁶ Pisac Leber pozorno prati i razvoj krajiškog školstva. Prema njegovim istraživanjima prva škola u Glini utemeljena je 1765., a na temelju kanonskih vizitacija saznaje da 1771. godine učitelj u Glini Martin Golub podučava 100 učenika »u hrvatskom i njemačkom jeziku« uz plaću od 15 for. koju prima iz blagajne Druge banske pukovnije.⁷⁷ Tijekom 1776. u Banskoj krajini djeluje tek šest škola. Tzv. normalna škola (*Normalschulle*) u Petrinji i trivijalne škole (*Trivialschulle*) u Dubici, Kostajnici, Zrinu, Jasenovcu i Glini. Te je godine glinska škola imala dva razreda.

Prelistavanjem *Spomenice župe glinske* istraživačima je gotovo nemoguće zaobići i neproučiti dragocjene demografske pokazatelje ispisane iz župnih matica od 1800. do 1894. godine. Na temelju pruženih statističkih podataka, o toj važnoj demografskoj temi za područje Banovine mogao bi se napisati poseban znanstveni članak, ali zbog ograničenja ovog rada citiramo tek dio autorovih zapažanja: »Po mienu žiteljstva vidi se, je li narod brojno raste ili pada. Iz izkaza, koj na sljedećih strana priobćujem, vidi se da u župi glinskoj pučanstvo brojno raste, to jest, poprično više se rodi svake godine, nego li umre, tako da se može u razdoblju od 94 godine uzeti, da se svake godine rodi 89, a umre 83, dakle poprično rodi se više nego li umre. Da je u Glinskoj župi broj žiteljstva u ovo 95 godina podvostručen, ima se pripisati prirastu, takodjer i doseljivanju, osobito što se mjesta Gline tiče. Vjenčava se obično u jesen mjeseca studenoga, te se poprično može uzeti na godinu 21 vjenčanje, na broj vjenčanih imadu upliv i dobro plodne godine. Obično se uzimlju župljani međusobom, a dogodi se da žitelji iz Prekope i Kihalca uzimlju iz gorske župe, a Skeljani iz topličke. Muške se djece više rodi, nego li ženske, ali zato mužkih više i umre. Nezakonite djece poprično rodi se na godinu 5. Trojci su rodjeni 2, i to godine 1869. i 1870. Za prirast je najpovoljnija godina 1836. i 1885. Tih godina rodjeno je 129. Najmanje rodjeno je 1816. godine 59, kad je u glinskoj župi glad bio, i 1820. godine 57. Umrlo je najviše 1854. godine 178. Razdielio sam pomor po dobi, te se iz toga iskaza vidi, da najviše pomire do 6 godine, skoro polovica ukupnog pomora, zatim u dobi od 30 do 50 godina. Samo je jedna ženska, Jela Augustinović preživjela 100 godina, umrla je naime u 108 godini (godine 1843.). Najviše jih umire u kasnu jesen, a najmanje u ljetu. I glede vrsti bolesti sastavio sam na sljedećih stranah izkaz, ali taj izkaz nije se mogao sasvim točno sastaviti zato, jer župnici često nisu upisivali bolest. Spomenuti ću samo jedno glede toga: zabilježeno da je matera u porodu umrlo u ovo 94 godine svega skupa 44, a more se poprično uzeti, da najmanje svako godine jedna umre. Glede mrtvorodjenih nisam mogao izkaza sastaviti, jer do najnovijega doba nisu se takova djeca u maticu umrlah upisivala.

⁷⁶ Spomenik je postavljen kraj sela Župič nedaleko od Petrinje, 1. lipnja 1846. Na postolju ispod spomenika, prema Leberu, bio je ispisan sljedeći tekst: »*Baron Josip Jelačić Bužimski c. kr. narodne krajiške br. 10, br. 1. regimente banske pukovnik saks. vel. križa gradj. zasl. komandir*«. Lijevo na postolju pisalo je: »*Bistar umom, rodoljubljem gori. Velik djelom, vjeran svome Caru, važna, krasna i koristna tvori, te i predjih diže slavu staru.*« Desno na postolju pisalo je: »*Zato da mu ime se proslavi, Kano ove ceste izvodnika, Mali ovaj spomenik mu stavi, Njegovieh ljubav činovnikah – 1846.*« Budući da smo imali uvid u izvorni rukopis, moramo primijetiti da je prilikom prepisivanja ovog teksta ili tiskanja *Spomenice* došlo do manjih grešaka prepisivača, odnosno tiskara. Ovdje navodimo tekst kao što izvorno stoji u Leberovu rukopisu. (Usp. o tome J. JERNEIĆ, *Spomenice ...*, 527.)

⁷⁷ Pavao LEBER, *Župa glinska*, 13 (1900.), 21, 1.

Od difterije umrlo je 123, od boginja 142, od kolere 15, od bjesnoće 2. Utopilo se i zadavljeno 29, samoubojica 14, a isto toliko i od drugih ubijeno ...⁷⁸

I ostale župe autor je opisao na sličan način. Bilježimo neke zajedničke karakteristike ispisane iz kanonskih vizitacija. Od 1727. do 1752. arhidakoni Zagrebačke biskupije više su puta obilazili župe u Banovini. Ako se vizita nije mogla obaviti, za to su uvijek bili navedeni razlozi. Za 1731. godinu upisano je da se veći broj župa nije mogao obići »jer se narod bunio«. A zapravo je riječ o zajedničkoj pobuni krajišnika i biskupijskih kmetova koja je započela na dan sv. Ivana Krstitelja 24. lipnja 1730. i trajala do 5. lipnja 1731. O tome Leber piše: »... bunio se je svijet u prekokupskim stranama od Petrove gore sve do Jasenovca. Seljani, spadajući pod vlast biskupa zagrebačkog i predstavnika kaptola zagrebačkog, kao i pod Kaptol, pristali su uz ostale buntovnike, te nisu htjeli davati desetine, ustručavali se na stražu ići, na medje gosposštinske iz kostajničkog kraja, da će dobiti od cara nekakve pravice. Tko nije htio uz buntovnike pristati, tomu su otimali hranu i blago te su znali i kuću zapaliti. Ratno vijeće u Beču poslalo je deset hiljada vojnika da narod upokore. Logorišta su bila u Brkiševini, u Sračici i u Zrinju. Videći narod da se vojski nemože oprijeti, umiri se i obeća da će biti u buduće poslušan. Glavni kolovodje budu na smrt osudjeni, neki poslani na galije, drugi iz zemlje izagnani, a ostali pomilovani. Tim je narod jako osiromašio, a bijeda ga je snašla i od Turčina, a vrh svega toga bile poplave i nastale nerodne godine, bilo to osobito godine 1737., 1738. i 1739.«⁷⁹ Radovi o župama Banske krajine daju nam dobar uvid u raznorodne segmente društvenog života. U njima nalazimo podatke o osnivanju prvih udruga, među kojima ponajprije mislimo na *bratovštine za kršćanski nauk*. Dobivale su nazive po zaštitniku župne crkve ili kapele, a neke su nosile ime dvaju zaštitnika, kao ona u župi dubičkoj. Po svemu sudeći, najstarija bratovština osnovana je u župi petrinjskoj, a dobila je ime po patronu župe sv. Lovri. Godine a 1726. imala je čak 700 članova.

Od dvadesetak Leberovih pripovijesti, šesnaest ih je tiskano u knjizi pod naslovom *Pripovijesti* u nakladi Nadbiskupske tiskare u Zagrebu 1914. godine. Knjiga ima 259 str., a pripovijesti su već objavljene u kalendaru *Danica* (1879., 1880., 1909., 1910., 1911., 1912., 1914. i 1919.), tjedniku *Banovac* (1892., 1902., 1907.), *Glasi Hercegovca* (1888.) i *Prosvjeti* (1913.). Gotovo sve pripovijetke o kojima je ovdje riječ svojom tematikom obuhvaćaju razdoblje kada je područje današnje Banovine bilo u sastavu Hrvatsko-slavonske vojne krajine, točnije od sredine 16. stoljeća pa sve do razvojačenja 1881. godine. Naknadnom provjerom utvrdili smo da su glavni likovi u pripovijetkama stvarne osobe s imenom i prezimenom, koje pozorni istraživač i danas može pronaći u maticama krštenih, vjenčanih ili umrlih. Radnje se odigravaju ponajviše na prostoru Prve banske pukovnije ili u selima oko Gline i Maje, gdje je Leber službovao. On je bio na izvoru događanja, pa je među svojim vjernicima pozorno osluškivao i zapisivao zanimljiva kazivanja, legende i narodnu predaju o raznorodnim pojavama iz društvenog života njihova mjesta. Budući da je imao solidna povijesna saznanja do kojih je došao na temelju vlastitih istraživanja, to je vjerojatno bio onaj dodatni motiv koji ga je poticao na pisanje pučkih pripovijesti. To više što je kao župnik smatrao svojom dužnošću da župnim usmjerava prema putu na

⁷⁸ Usp. o tome Juraj JERNEIĆ, *Spomenice ...*, 462.

⁷⁹ *Katolički list*, 51 (1900.), br. 22, 277–280.

kojem bi što lakše i bezbolnije uspjeli prevladati u mnogih već znatno poljuljane moralne vrijednosti, koje je tako jasno uočavao i zapisivao u župskim spomenicima. Već sami naslovi pojedinih pripovijesti upućuju na problem, odnosno pitanje, koji autor teži prenijeti na čitatelje i tako ih poučiti. Primjerice, *Sloga od Boga*,⁸⁰ *Nesloga od Zloga*,⁸¹ *Otac i sin*,⁸² *Nikine zgrade*,⁸³ *Izumrla obitelj*⁸⁴ i sl. No među njegovim pripovijetkama ima nekoliko koje mogu biti od velike koristi i istraživačima povijesti Banske krajine. Primjerice *Buntovnici*, tiskana u nastavcima u *Banovcu* 1902. godine,⁸⁵ u kojoj opisuje pobunu žitelja Banovine 1730. i 1731. godine. Analizom pripovijetke ponovno smo utvrdili da su glavni likovi, toponimi i mjesta stvarni, a na kraju osmog nastavka i Leber je u napomeni primijetio da je pripovijest sastavljena na temelju kanonskih vizitacija. Na sličnoj je razini pripovijest *Marinbrod*⁸⁶ i stručni prilog *Glina i okolica*.⁸⁷ Leberove su pripovijesti ponajprije bile namijenjene čitateljima iz Banovine, a mogli bismo povjerovati da su podjednako čitane diljem Hrvatske.

Zaključak

Svećenici Josip Marić (1807.–1883.) i Pavao Leber (1844.–1919.), podrijetlom Banovci, do kraja su svoga svećeničkog poziva postigli visoke crkvene časti, a na književnom i povijesnom polju ostavili vrijedne radove u hrvatskoj književnosti i dali korisne priloge za bolje poznavanje političke, crkvene i kulturne povijesti na području nekadašnje Banske krajine, današnje Banovine. Unatoč činjenici da su njihova djela pisana u različitim oblicima i nastajala u različitim društveno-političkim okolnostima i vremenskim razdobljima, oni su podjednako pridonijeli boljem razumijevanju društvenog života u jednom specifičnom dijelu Hrvatsko-slavonske vojne krajine, a tim su se temama vraćali i tijekom svoga službovanja u Zagrebu.

J. Marić, prethodnik ilirizma, slaveći *Ilira* i *Iliriju*, nikada nije zaboravio svoje graničare i Bansku krajinu, a krajiške teme u njegovim pjesmama podjednako prevladavaju u početnoj i završnoj fazi ilirskog pokreta, posebice ostvarivanjem programskih ideja cjelokupnoga hrvatskoga narodnog preporoda, revolucionarne 1848., u kojemu on kao »pouzdanik« Gajev u »hrvatskoj Vojnoj krajini«, sudrug Josipa Jelačića i Ivana Trnskog čvrsto ostaje opredijeljen za hrvatskokrajiško i narodno.

Dvadesetak godina nakon Marićevih preporodnih stihova i domoljubnih govora, teme iz društvenog života banskih krajišnika oživljavaju se i u radovima Pavla Lebera. Ono što je Marić tek nagovješćivao i pretakao u stihove, Leber je opisivao u povijesnim člancima i pučkim pripovijestima. Analizom njegovih povijesnih radova zaključujemo da se temelje

⁸⁰ Usp. o tome više u: *Danica*, koledar i ljetopis za prostu god. 1879., Zagreb, 1878., 120–130.

⁸¹ *Isto*, za god. 1880., Zagreb, 1879., 111–117.

⁸² *Isto*, za god. 1911., Zagreb, 1910., 181–197.

⁸³ *Isto*, za god. 1913., Zagreb, 1912., 163–170.

⁸⁴ *Isto*, za god. 1919., Zagreb, 1918., 153–178.

⁸⁵ *Banovac*, 15 (1902.), 39, 1–2; br. 40, 1–2; br. 41, 1–2; br. 42, 1–2; br. 43, 1–2; br. 44, 1–2; br. 45, 1–2; br. 46, 1–2, i br. 47, 1–2.

⁸⁶ *Banovac*, 20 (1907.), 31, 1–3; br. 32, 1–3; br. 33, 1–3.

⁸⁷ *Danica*, koledar ... za god. 1909., Zagreb, 1908., 140–152.

na vlastitim istraživanjima, koja pokatkad akribijom povjesničara sintetizira u opširnijim člancima i knjigama. No njegove pripovijesti, koje su također nastajale ponajviše korištenjem izvorne arhivske građe i prepričavanjem istinitih događaja iz krajiške prošlosti Banovine, pisane su popularno i poučno, što je povećalo njihovu čitanost ne samo na području Banovine nego i diljem Hrvatske.

Hrvatsko domoljublje, koje obilježava radove ovih svećenika, nije bilo tek nazdravičarsko. I jedan i drugi pisali su o važnim životnim temama i teškom životu krajišnika, a obojica u banskim krajišnicima ravnopravno prepoznaju žitelje katoličke i pravoslavne vjere i time javno daju svoj doprinos vjerskoj snošljivosti na tome krajiškom području. A zajedničko im je i to što su njihova djela gotovo zaboravljena i nikad ih nisu podrobnije vrednovali stručnjaci znanstvenih disciplina u koje pojedini njihovi radovi prema svome obliku i sadržaju spadaju. Analiziranjem i vrednovanjem tek dijela njihova opusa, i to onog koji se izravno ili neizravno odnosi na raznorodne segmente društvenog života u Banskoj krajini, možemo ustvrditi da u pisanju radova iz krajiškog razdoblja tog područja, posebice onih koji se odnose na kulturnu, crkvenu i krajišku povijest Banovine, svakako treba koristiti i djela ovih zaslužnih svećenika.

Summary

MILITARY BORDER OF CROATIAN BAN (VICEROY) IN THE WORKS OF PRIESTS JOSIP MARIĆ (1807-1883) AND PAVLE LEBER (1844-1919)

Clergymen Josip Marić and Pavao Leber were born in the region of the former Military border of Croatian ban. The first one was born in Kostajnica, which was military community and privileged bordering town with significant trading function in the territory of the Second regiment of ban. The other one was raised in Glina, which was headquarters of the First regiment of ban. They were educated in this military region, and after they ordained and became priest they served most of the time in the region of Military border. Therefore, their treatises deal with the region and problems of Military border. Their studies were written in different manners, different periods and socio-political circumstances. However, they similarly advocate certain national values and love towards homeland. The first priest J. Marić was forerunner of the Illyric movement. In his poems, published in the period between 1829 and 1848, he advocated political activities of regimental colonel Josip Jelačić. Moreover, he was one of the most prominent supporters of the Croatian national idea in the Military border. The other priest, P. Leber was a important benefactor, historian and folk writer. He investigated history of several parishes in Military border of Croatian ban, and wrote a dozen studies about them. Moreover, he compiled valuable memorials about parishes of Maja and Glina. He collaborated with several magazines (e.g. Katolički list, Banovac, Danica ...). The both priests have left a significant trace regarding the history of the literacy, and therefore their works are important component of political, ecclesiastical and cultural history of Croatian Military border.

KEY WORDS: *Croatian and Slavonian Military border, Military border of Croatian ban, Banovina, priests, clergymen, literature, ecclesiastical history.*